
ARTYKUŁY

Irena Wojnar

Uniwersytet Warszawski

Pedagogika padewska – dokumenty pamięci i samowiedzy

Summary

PADUA PEDAGOGY – DOCUMENTS OF MEMORY AND SELF-KNOWLEDGE

The article presents the academic profile of the so-called School of Padua (*Scuola Padovana*) against the background of general information about the Italian pedagogical thought and its diverse achievements in various universities. The basis of the presentation is the contribution to the pedagogical sciences made by the authors of a monographic issue of the “*Rassegna di Pedagogia*” journal, which is the oldest pedagogical journal in the world, founded in 1941 by Professor Giuseppe Flores d’Arcais, the creator and animator of personalist pedagogy in Padua (*pedagogia della persona*). In the light of works published in the “*Rassegna...*”, the proposal inspired by the Italian Renaissance tradition and European humanism is both a continuation of research studies conducted in this environment and a result of inspiration drawn from outside the Italian intellectual circles. The authors refer to the French personalist thought, to the German hermeneutics and philosophy of *Bildung* and to the Polish neo-Marxist humanism open to the sociohistorical horizons of thinking about the man and his alternative potentiality. This last area of mutually inspiring collaboration is connected with Professor Bogdan Suchodolski’s long academic presence in Padua. Professor Suchodolski was awarded an honorary doctorate at the University of Padua in 1983; it was the first such title awarded by this institution to a foreign scholar in the field of education. In addition to general theoretical foundations of personalism, the account of achievements discussed in the “*Rassegna...*” includes also original areas of study on the permanent presence of classical philosophical and pedagogical thought and on the pedagogy of literature and children and youth readership.

The research circles of Padua pedagogy – as documented in the text – consistently apply the principle of continuity in the implementation of the research programme and the principle of dialogue and openness as well as cooperation with cultural ideas other than their own. Padua personalism still achieves new paradigms; it becomes a dynamic concept combining respect for the roots with a creative mobility of thought.

Key words: Education, personalism, University of Padua, *Rassegna di Pedagogia*.

tłum. i red. Paulina Marchlik

Włoska myśl pedagogiczna, koncepcje pedagogiki jako dyscypliny naukowej, różnorodność, mówiąc naszym językiem, subdyscyplin pedagogicznych w rozmaitych włoskich środowiskach naukowych, zasługiwałyby na wnikliwą uwagę i zainteresowanie. Niestety mamy w tej dziedzinie poważne braki i wciąż jedy­ną szerzej u nas znaną postacią z włoskiego kręgu pedagogicznego pozostaje Maria Montessori, obecna wszakże w sposób dość jednostronny, niemal wyłącznie jako autorka *Domów dziecięcych* (wydanych w anonimowym przekładzie w roku 1913 i wznowionych w roku 2005). Mało znane są teksty Montessori na tematy ogólnopedagogiczne, związane z filozofią człowieka, filozofią pokoju, ochroną środowiska.

Z przykrością odnotowuję porażkę propozycji przedstawionej w latach 80. ubiegłego wieku przez prof. Suchodolskiego i złożonej wówczas, konsultowanej z włoskimi kolegami, *Antologii współczesnej pedagogiki włoskiej*. Zebrane do prze­kładów teksty zaginęły bezpowrotnie w latach transformacji, przeprowadzek wy­dawnictwa WSiP i innych perturbacji.

Pedagogika włoska – przypomnienie ogólne

Wspominam o tym z goryczą, ponieważ od wielu lat obserwuję konsekwentną i naukowo znaczącą ciągłość twórczego istnienia włoskich pedagogicznych środowisk naukowych, zwłaszcza w Rzymie, Florencji i najbliższej mi – Padwie. Wydany w drugiej połowie roku 2014 numer LXXII, 3–4 czasopisma „Rassegna di Pedagogia” (Fabrizio Serra Editore, Pisa, Roma) opatrzony został podtytułem: *Il contributo della Scuola Padovana allo sviluppo delle scienze pedagogiche e didattiche* (Wkład Szkoły Padewskiej do rozwoju nauk pedagogicznych i dydaktycznych). Na okładce czytamy także informację, iż numer ma charakter monograficzny i przygotowany został przez zespół redakcyjny w składzie: Winfried Böhm, Luisa Santelli Beccegato, Giuseppe Zago. Z wielu różnych powodów, ogólnonaukowych i naszych polskich, numer ten zasługuje na szczególne zainteresowanie i dokład­niejsze omówienie. Wymaga to wszakże kilku informacji o charakterze ogólniejszym.

„Rassegna di Pedagogia” (nazwa uzupełniona o tytuł dodatkowy „Pädagogische Umschau”) jest najstarszym włoskim czasopismem pedagogicznym po­wołanym w roku 1941 przez profesorów Giuseppe Flores d’Arcaisa i Raffaele Resta. Nazwisko profesora d’Arcaisa jako *fondatore* (czyli założyciela) do dnia dzi­siejszego figuruje na stronie informacyjno-redakcyjnej czasopisma. Warto więc

zauważyć, że w roku 2016 będzie ono święcić 75-lecie swojego istnienia, być może jako najstarsze pismo pedagogiczne na świecie. W wydanym pod redakcją profesora d'Arcaisa słowniku (*Nuovo Dizionario di Pedagogia*, Edizioni Paoline, Roma 1982) znaleźć można informację o włoskich czasopismach pedagogicznych. Autor informacji Giuseppe Zago napisał:

„Rassegna di Pedagogia” jest wydawanym w Padwie kwartalnikiem poświęconym kulturze pedagogicznej, jako organ Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu w Padwie. Od roku 1977 rozpoczęła się współpraca tego czasopisma i wymiana artykułów z uczonymi-pedagogami z niemieckiego kręgu naukowego, zwłaszcza z Uniwersytetem Juliusza Maximiliana w Würzburgu. Od roku 1975 prof. d'Arcais był także wykładowcą w tym Uniwersytecie, a w roku 1981 otrzymał tam doktorat honorowy. Realizowany i prezentowany na łamach Rassegna program badawczy ma charakter porównawczy i interdyscyplinarny, obejmuje studia i rozprawy w zakresie szerokiej tematyki pedagogicznej, metodologii i epistemologii edukacji, dydaktyki ogólnej i szczegółowej, dziejów edukacji, polityki edukacyjnej, psychologii i socjologii edukacji, a także zagadnienia sztuki i literatury dla dzieci i młodzieży (tłum. I.W.).

Wspomniany słownik w znacznej mierze przygotowany przez środowisko padewskich pedagogów zawiera liczne opracowania autorstwa samego d'Arcaisa, a zwłaszcza prezentuje konsekwentnie obecną na łamach Rassegna koncepcję pedagogiki pojmowanej jako wiedza o edukacji (*pedagogia come conoscenza dell'educazione*) rozumianej szeroko jako proces całościowy i wielostronny związany z tradycją i rozwojem kultury, w perspektywie socjologicznej i antropologicznej, w powiązaniu z bogactwem doświadczeń człowieka. Pedagogika uwzględnia także historyczne i aktualne powiązania z filozofią, myśleniem kategoriami mądrości. Źródłem takiej mądrości pozostaje „nowa nauka” (*scienza nuova*) zarysowana przez Giambattistę Vico, ale także i twórców wielkich religii świata oraz przez główne postaci myśli pedagogicznej, europejskiej i światowej (*figure di pedagogisti*), od starożytności po Johna Deweya.

Znaczącym dokumentem włosko-niemieckiej współpracy pedagogicznej jest wydana w roku 1979 antologia włoskiej pedagogiki XX wieku (Winfried Böhm, Giuseppe Flores d'Arcais (Hrsg.) *Die italienische Pädagogik des 20. Jahrhunderts*, Klett-Cotta, Stuttgart). Autorzy czy raczej redaktorzy tomu zgromadzili rozprawy znanych i w większości wówczas żyjących jeszcze badaczy myśli pedagogicznej i zgrupowali je w pięciu częściach problemowych. Tytuły tych części (a także przykładowo podane przeze mnie szczególnie ważne nazwiska) są dobrą ilustracją ówczesnego obrazu włoskiej pedagogiki: 1. Pedagogika między pozytywizmem a idealizmem (np. Benedetto Croce, Luigi Volpicelli); 2. Aktywizm-pragmatyzm-pedagogika eksperymentalna (od Marii Montessori i Lamberto Borghi

do Francesco di Bartolomeis); 3. Pedagogiczny neokantyzm i pedagogika normatywna (Giovanni Maria Bertin, Armando Carlini); 4. Pedagogika między nauką a ideologią (m.in. Guido Calogero, Mauro Laeng); 5. Dyskusja między pedagogiką chrześcijańską a marksistowską (marksizm – Mario Alighiero Manacorda, Alberto Granese, chrześcijański spirytualizm i personalizm: Giovanni Calo, Luigi Stefanini, Giuseppe Flores d'Arcais). Zamykający *Antologię* tekst jej włoskiego współredaktora napisany specjalnie dla tego tomu uwydatnia znaczenie dialogu w dyskursie pedagogicznym, wielość możliwych dróg wiodących do edukacyjnej prawdy, a nade wszystko prymat osoby jako podmiotu wszelkiej edukacji.

Takie właśnie, teoretycznie bogate i dialogicznie otwarte obszary problemowe odnajdujemy na łamach czasopisma „Rassegna di Pedagogia”, które w całości zasługiwałyby na dokładniejsze omówienie. Dla tych moich rozważań szczególne znaczenie ma zapowiadany wyżej numer monograficzny. Warto wszakże przypomnieć, iż w chwili obecnej w roku 2016 stopka redakcyjna przedstawia się następująco: „Rassegna di Pedagogia – Pädagogische Umschau. Trimestrale di cultura pedagogica. Vierteljahresschrift für Kultur und Pädagogik, Fondatore Giuseppe Flores d'Arcais. Direzione Winfried Böhm, Enza Colicchi, Michel Soetard”. Komitet naukowy (*comitato scientifico*) liczy 23 osoby i ma charakter międzynarodowy: Franciszek Adamski (Kraków), Piero Bartolini (Bologna), Franco Cambi (Florencja), Loic Chalmel (Rouen), Adalberto Dias de Carvalho (Porto), Octavi Fullat y Genis (Barcelona), José Luis García Garrido (Madryt), Gabriel Janer Manila (Palma de Majorca), Lutz Koch (Bayreuth), Alden Le Grand Richards (Provo, Utah), Pierluigi Malavasi (Brescia), Clemens Menze (Kolonja), Carlo Nanni (Rzym), José Ortega Esteban (Salamanka), Miguel Petty (Kordoba), Luisa Santelli (Bari), Margaritha Schweitzer (Kordoba), Michel Soetard (Anders), Irena Wojnar (Warszawa), Giuseppe Zago (Padwa), Herbert Zdarzil (Wiedeń).

„Scuola Padovana”

Monograficzny numer pisma „Rassegna di Pedagogia” zawiera osiem rozpraw autorskich merytorycznych i dwa wprowadzenia redakcyjne, które zasługują na uwagę i omówienie. Każdy artykuł zgodnie z międzynarodowym charakterem pisma opatrzone jest, na końcu numeru, dość obszernym streszczeniem w języku oryginału, a jeśli jest to np. język włoski, to publikowane są w innych językach: angielskim, francuskim i niemieckim. Teksty oryginalne są różnojęzyczne

ale, dzięki streszczeniom, szeroko dostępne. Spośród nich, te szczególnie ciekawe i problemowo ważne omówię teraz dokładniej.

Pierwsze wprowadzenie nosi tytuł *Editorial*, napisane w języku francuskim podpisane jest przez Winfrieda Böhma i Michela Soetarda, którzy nawiązują do powojennej sytuacji środowisk pedagogicznych, kiedy w zmienionych warunkach politycznych i społeczno-kulturalnych wszędzie w Europie podejmowano, bardzo zróżnicowane lokalnie, nowe zadania badawcze. Bywały one na ogół wyznaczone bądź chęcią kontynuowania koncepcji i paradygmatów określonych w latach przedwojennych, bądź potrzebą sięgania po problemy nowe, odkrywane dzięki kontaktom międzynarodowym. We Włoszech utrwalała się cenna tradycja studiów nad koncepcją szkoły aktywnej i nowe doświadczenia praktyczne w realizacji nurtu znanego jako *attivismo*, ale jednocześnie, nie tylko zresztą we Włoszech, pojawiły się nowe interpretacje koncepcji Johna Deweya. Włoska myśl pedagogiczna była, jak przypominano w latach międzywojennych, zagrożona z jednej strony ideologicznymi i politycznymi tendencjami faszystów, z drugiej zaś – usztywnieniami radykalnego hegelianizmu. Powojenne dążenia w kierunku naukowej autonomii, intelektualnego samookreślenia, powiedzielibyśmy może: osiągnięcia zindywidualizowanej badawczo tożsamości, miały we włoskich środowiskach uniwersyteckich bardzo zróżnicowany charakter, dzięki czemu ukształtowały się odrębne szkoły naukowe, nawiązujące zarówno do odmiennych tradycji myślenia, jak i do koncepcji teoretycznych, nierzadko związanych z inspiracjami zagranicznymi.

Wśród tych „szkół” środowisko padewskie zaznaczyło się od początku w sposób radykalny i zasadniczy, sięgając ku przedwojennym jeszcze inspiracjom francuską myślą personalistyczną, szeroko już wtedy obecną w całej Europie. Grupa „Esprit” wcześniej ostrzegała przed narastającym kryzysem moralnym i intelektualnym, zagrożeniem przez totalitaryzmy i przerosty kapitalizmu, a zwłaszcza przed manifestowaną pogardą dla ludzkiej godności. Do tych właśnie fundamentalnych orientacji ideowo-moralnych nawiązywało pedagogiczne środowisko Uniwersytetu w Padwie, uzasadniając zarówno aktualność filozoficznej i politycznej koncepcji personalizmu, jak i potrzebę, obowiązek nawet, zarysowania koncepcji personalizmu pedagogicznego. Czasopismo „Rassegna di Pedagogia”, istniejące od 1941 r., stało się od początku intelektualnym forum dla debat w tym zakresie, pobudzającym nowe dyskursy, idee, szeroko otwartym na dialog i współpracę z intelektualnymi „sojusznikami”.

Drugi tekst *Wprowadzenia* do omawianego numeru „Rassegna” napisany w języku włoskim, sygnowany przez Winfrieda Böhma, Luizę Santelli Beccegato

i Giuseppe Zago przypomina, iż monograficzny numer pisma ukazuje się w dziesięciolecie śmierci jego założyciela i animatora, Giuseppe Flores d'Arcais, naukowego przywódcy padewskiej pedagogiki i jej dokonań. Autorzy zwracają uwagę na swoistości włoskich „szkół pedagogicznych” i na ich naukowe odrębności. W latach powojennych najwcześniej skonkretyzowała się właśnie „szkoła padewska”, powiązana początkowo z postacią prof. Luigi Stefaniniego, przedstawiciela personalizmu orientacji religijnej, a następnie rozwijana przez d'Arcaisa. Środowisko pedagogiczne Uniwersytetu we Florencji kojarzy się z nazwiskami uczonych, takich jak Ernesto Codignola i Lamberto Borghi, a jego organem teoretycznym stało się od roku 1950 czasopismo „Scuola e Città”. Kolejnym znaczącym ogniskiem włoskiej naukowej myśli pedagogicznej stał się Rzym, z pierwszoplanową postacią, jaką przez wiele lat był prof. Luigi Volpicelli, kierownik katedry pedagogiki i studiów pedagogicznych Uniwersytetu w Rzymie, a także w 1955 r. – redaktor naczelny i twórca czasopisma „I Problemi della pedagogia”. Czwarte znaczące środowisko pedagogiczne ukształtowało się w Bolonii pod kierunkiem prof. Giovanni Marii Bertina. Wymienione cztery środowiska to cztery uniwersytety uznane za historycznie znaczące dla włoskiej myśli pedagogicznej, która wszakże rozwija się twórczo w wielu innych miastach i uczelniach (Turyn, Genua, Mediolan, Messyna, Palermo).

W takim sioście geograficznym kontekście autorzy *Wprowadzenia* zapowiadają treści monograficznego numeru „Rassegna” i uwydatniają trzy merytoryczne obszary padewskiej tradycji naukowo-pedagogicznej, a jednocześnie trzy kręgi inspiracji wywodzącej się z pozawłoskich środowisk badawczych. Kolejne opracowania, czyli obszerne rozprawy o charakterze prezentacyjno-merytorycznym, analizują w świetle cytowanych, bardzo licznych publikacji: nurt personalistyczny pobudzony przedwojennymi, a zwłaszcza bezpośrednio powojennymi, studiami z kręgu francuskich personalistów; nurt myśli niemieckiej wzmocniony ścisłą współpracą zwłaszcza z uniwersytetem w Würzburgu, stanowiący twórczą kontynuację myślenia w humanistycznym duchu filozofii Bildung oraz nurt wywodzący się z odkrywczosci pedagogicznej myśli polskiej B. Suchodolskiego, określanej jako *umanesimo personologico*, humanistyczno-marksistowska, otwarta na świat współczesny i jego złożoną dynamikę. Przedstawię kolejno główne wątki wymienionych inspiracji.

Profesor Sira Macchietti (Uniwersytet Siena-Arezzo) w artykule *Il personalismo pedagogico di Padova* nawiązuje do pierwszych kontaktów francusko-włoskich, związanych w latach bezpośrednio powojennych z obecnością w Rzymie Jacques'a Maritaina, który pełnił wówczas funkcję ambasadora Republiki Francuskiej przy

Stolicy Apostolskiej. Miało to istotne znaczenie w umacnianiu politycznego nurtu chrześcijańskiej demokracji we Włoszech i działaniu na rzecz edukacji zorientowanej na obronę i uwydatnianie godności ludzkiej osoby. Tendencja ta wyrażała się z jednej strony w utrwalaniu tradycji filozofii chrześcijańskiej, z drugiej zaś – w pobudzaniu myślenia neoliberalnego, w duchu amerykańskim, jakiemu patronuje John Dewey. Takiemu myśleniu bliski był np. rzymski uczyony Guido Calogero, orędownik koncepcji filozoficznego i pedagogicznego dialogu. Odrębny kierunek analogicznej tradycji reprezentowały lewicujące propozycje szkoły laickiej pobudzane myślą Antonia Gramsciego.

Właściwy nurt pedagogiki personalistycznej ukształtował się w Padwie przede wszystkim dzięki pracom Luigi Stefaniniego. Był to, jak czytamy, personalizm przede wszystkim metafizyczny. Stefanini proponował pedagogikę skoncentrowaną na osobie pojętej jako istota duchowa, wolna, racjonalna i odpowiedzialna, jedyna i unikalna, kierująca się zasadami i zobowiązaniami natury religijnej. Proces edukacyjny miałby, według Stefaniniego, polegać na pobudzeniu synergii między wychowankiem i wychowawcą, między ludzką istotą a Bogiem, osiągnięciu i opanowywaniu wolności. Miałby to być proces duchowy, zgodny z inspiracjami wielkich filozofów i mistyków, zwłaszcza augustiańską koncepcją namysłu człowieka nad własnym życiem wewnętrznym, drogą do osiągnięcia prawdy i wolności. Podstawą działania pedagogicznego winna być miłość, a nie wiedza.

Po śmierci Stefaniniego (rok 1956) nurt myślenia kategoriami pedagogicznego personalizmu twórczo kontynuował Giuseppe Flores d'Arcais nadając temu kierunkowi nowy pluralistyczny charakter. Określenie „personalizm pedagogiczny” rozszerzył o sformułowanie „pedagogika osoby” (*pedagogia della persona*). Prymatowi myślenia metafizycznego i religijnego przeciwstawił zasadę myślenia i działania w obszarze doświadczeń ludzkiego życia (*esperienza della vita*). Zwrócił uwagę na pedagogiczne znaczenie takich kategorii jak dialog i godność, które znajdują konkretny wyraz w eksponowaniu roli religii i sztuki, w propozycjach wychowania estetycznego. Mocno akcentował znaczenie autonomii człowieka (*in sè, da sè, per sè*), jego samoświadomości i samorozwoju. Nawiązywał w ten sposób, zarówno do humanistycznych podstaw włoskiego renesansu, jak i do europejskiego neohumanizmu.

Istotną rolę w kształtowaniu tego samego nurtu myślenia, dowodzi Macchietti, odegrał Marcello Peretti, przedstawiciel nurtu laickiego, proponując działania autoedukacyjne na rzecz budowania przez człowieka podstaw własnej osobowości dzięki kształceniu charakteru.

Szczególnie interesujące wydają się rozważania prof. Carli Xodo przedstawione w numerze „Rassegna” pod tytułem *Il personalismo padovano nel panorama*

pedagogico europeo. Vite paralele e confronti fecondi, czyli w europejskiej perspektywie wzbogacających dyskusji. Padewski personalizm pokazany jest w trzech etapach rozwojowych: pierwszy etap związany był z inspiracjami francuskimi, drugi związany jest z powołaniem Wydziału Pedagogicznego na Uniwersytecie Padewskim i współpracą z badaczami reprezentującymi pedagogiczną myśl słoweńską i polską, trzeci – to otwarcie europejskie i ścisła współpraca z uczonymi niemieckimi, zwłaszcza z Uniwersytetem w Würzburgu.

Analiza pierwszego wspomnianego etapu stanowi kontynuację omawianej tu już problematyki zawartej w cytowanych rozprawach. Carla Xodo nieco rozszerza skalę włosko-francuskich kontaktów naukowych przywołując obecność w padewskiej pedagogice myśli autorów, takich jak Jean Lacroix czy Paul Ricoeur, dowodzi, że istnieją różne personalizmy, i zagraniczne i włoskie, a dopiero na ich tle ujawnia się personalizm padewski.

Analogicznie charakteryzuje etap trzeci, gdy mówi o wzajemnie wzbogacającej współpracy ze środowiskami niemieckimi, pogłębiającej zwłaszcza personalistyczny nurt myślenia kategoriami *Bildung*. Włosi odczytują w tym myśleniu zindywidualizowany osobowy sposób istnienia kultury pobudzającej, ale także i wyrażającej podstawową humanistyczną godność człowieka jako osoby. Tym właśnie inspiracjom personalizm pedagogiczny środowiska padewskiego zawdzięcza zwrócenie uwagi na podstawowe ambiwalencje terminu wartość, który nierzadko uzyskuje dziś zabarwienie ekonomiczne, czy ekonomizujące. W rozważaniach o człowieku słuszniejsze jest zastąpienie go terminem godność, wywodzące się z *paidei* i właśnie z niemieckiego *Bildung*.

Warto więc zauważyć, iż dokonywana w omawianym numerze synteza poglądów naukowych padewskich personalistów daleka jest od samozadowolenia i autoreklamy. Odslania natomiast, w sposób wyważony i zobiektywizowany, źródła wielorakich inspiracji i wzbogaceń rozszerzających własne stanowisko i lokalne priorytety personalizmu. Padewski personalizm okazuje się koncepcją otwartą, dynamiczną i współbrzmiającą z rytmem przemian i spotkań, w czasie i przestrzeni. Wieloletnie studia prof. d'Arcaisa znalazły więc trafną konkluzję w postaci sformułowania: teorie osoby i personalistyczne koncepcje pedagogiki (*teorie della persona e/o pedagogie personalistiche*), co odpowiada zresztą pluralistycznym tendencjom także miesięcznika „Esprit”.

W takim właśnie ideowo-intelektualnym kontekście pedagogicznego myślenia pojawia się w omawianym artykule Xodo dość szerokie omówienie naukowej obecności Bogdana Suchodolskiego. Fakt ten zasługuje na naszą uwagę, autorka bowiem, na tle wieloletnich kontaktów Suchodolskiego z padewską pedagogiką,

ujawnia zarówno odkrywcze walory jego myśli, jak i zagadnienia szczególnie ważne dla tego środowiska. Carla Xodo przypomina – znane z włoskich przekładów – książki Suchodolskiego i jego wieloletnią obecność w Padwie na spotkaniach, sympozjach i wykładach. Podkreśla szczególnie, niepowtarzalne współbrzmienie (*sintonia culturale*) charakteryzujące te kontakty i współpracę. Wciąż jeszcze czyta nie książki Suchodolskiego, wydawane we Włoszech od początku lat 60. ub. wieku to przede wszystkim *Pedagogia dell'essenza e pedagogia dell'esistenza. Pedagogia e i grandi correnti filosofiche* (Suchodolski 1962); *Trattato di pedagogia generale. Educazione per il tempo futuro* (Suchodolski 1965), a później *Educazione permanente in profondità* (Suchodolski 1992). Artykuł przypomina doktorat honorowy (*laurea ad onorem*) Bogdana Suchodolskiego, przyznany przez Uniwersytet w Padwie w 1983 r. na wniosek Giuseppe Flores d'Arcais. Był to pierwszy doktorat, jakim Uniwersytet w Padwie uhonorował zagranicznego uczonego z zakresu nauk pedagogicznych. Nawiązuje także do znaczących spotkań pedagogicznych, których materiały publikowane we Włoszech zawierają istotną prezentację poglądów Suchodolskiego. Są to zwłaszcza dwa zbiory o charakterze międzynarodowym. Pierwszy nosi tytuł *La mia pedagogia*, Padova 1972, a cura di G. Flores d'Arcais. Książka obejmuje 13 indywidualnych rozpraw znakomitych uczonych przedstawiających własną koncepcję pedagogiki (siedmiu Włochów i sześciu uczonych zagranicznych). Autorzy prezentowali swoje koncepcje podczas kolejnych spotkań organizowanych przez Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu w Padwie w latach 1966/67 i 1967/68. Była to realizacja bliskiej d'Arcaisowi idei spotkania i dialogu, wzmocnienia podstaw pedagogiki jako nauki autonomicznej, wielorako zakorzenionej, ale zawsze zorientowanej na kształcenie człowieka jako osoby. Od tych spotkań rozpoczynają się intensywne kontakty Suchodolskiego ze środowiskiem padewskim, a ich apogeum przypada na lata 80., kiedy to miała miejsce uroczystość wspomnianego doktoratu honorowego Profesora połączona z ogólnowłoską sesją naukową pod tytułem „Analisi del discorso pedagogico”. Była to kolejna okazja do wymiany myśli i prezentacji poglądów, wzmocnienia dialogicznej tradycji włoskiej pedagogiki.

Raz jeszcze podjęto analogiczną inicjatywę, przypomina więc Carla Xodo międzynarodowe sympozjum, jakie odbyło się w roku 1985 w Gardone na temat: „Il concetto di pedagogia ed educazione nelle diverse aree culturali”. Patronował spotkaniu Istituto per la Formazione Europea, wzięło w nim udział dwunastu referentów (trzech z Włoch i dziewięciu z różnych krajów świata), dokumentacja ukazała się w roku 1988 pod redakcją Winfrieda Böhma (*Giardini Editori Pisa*).

Uzasadniano potrzebę widzenia pedagogiki na tle swoistości teoretycznego myślenia w konkretnym kraju oraz konieczność rozszerzenia pola dociekań realizowanych przez pedagogikę porównawczą, zbyt wąsko na ogół ograniczaną do porównywania systemów oświatowych. Akcentowano szczególnie związki wychowania z kulturą, trwałość koncepcji *Bildung* jako orientacji podmiotowego wymiaru wychowania i projektowania samego siebie. Wystąpienie Bogdana Suchodolskiego zatytułowane: *Pedagogia quale scienza dell'uomo (Pedagogika jako nauka o człowieku – Suchodolski 1990)* było kontynuacją znanej wcześniej „mojej pedagogiki” (Suchodolski 1967) i uwydatnieniem alternatywnych aspektów nauki o człowieku, jego potencjalności i możliwości. Trzeba wszakże w tym miejscu, nie tyle przypominać znane na ogół poglądy Suchodolskiego, ile ich recepcję i interpretację w środowisku padewskim. Carla Xodo cytuje słowa d'Arcaisa, iż uważa Suchodolskiego za prawdziwego przyjaciela (*un vero amico*), liberalnego socjalistę zawsze zatroskanego o uwydatnienie humanistycznych treści edukacji, badacza, który w istotny sposób pogłębia i rozszerza myślenie pedagogiczne. Pedagogikę Suchodolskiego określają Włosi jako humanistyczną teorię osoby i cywilizacji, wymierną nieustającym zderzeniem między *natura naturata*, czyli światem zastanym, a *natura naturans*, światem, który się tworzy, w znacznej mierze za sprawą człowieka. Eksponują pedagogicznie płodne myślenie o człowieku w dwojakiej perspektywie: człowiek prawdziwy i człowiek rzeczywisty, o pracy ludzkiej jako opozycji między trudem powtarzalności i działaniem twórczym, między historyczną opozycją walki o władzę a budowaniem wartości. W świetle rozprawy Xodo, pedagogika Suchodolskiego otwiera i uruchamia nowe kategorie interpretacyjne, proponuje szczególnie odkrywczą, zasadniczo humanistyczną koncepcję alternatywną. Pisze autorka, że pedagogiczne propozycje i syntezy Suchodolskiego muszą budzić szczególne zainteresowanie (*straordinario interesse*), jako „personalistyczna” osobiście zorientowana synteza między tradycją personalistyczną kultury europejskiej i humanistycznymi aspektami filozofii marksistowskiej, zawsze nurtującej Włochów. Za szczególnie ważne słowa Suchodolskiego Xodo uznała następujące:

Pedagogika jest wierna personalistycznym tradycjom kultury europejskiej i pragnie ujmować osobowość jako niesprowadzalną do sumy jej funkcji, natomiast powiązaną więzami wspólnoty z innymi ludźmi po zdjęciu z nich maski roli. Związek człowieka z człowiekiem niezależny od układu ról społecznych, odsłania ważne aspekty w nauce o człowieku. Słusznie dostrzegął to M. Buber operując kategorią „ja i ty”, jako zasadniczą kategorią ludzkiej egzystencji.

W ten sposób obszerne omówienie twórczości Suchodolskiego w artykule Carli Xodo uzasadnia polski oryginalny wkład do padewskiego personalizmu.

Przypomnę jeszcze dwa istotne obszary badawcze wzbogacające w sposób oryginalny padewski personalizm. Jest to środowisko, które świadomie i konsekwentnie utrwała ciągłą obecność myśli klasycznej, naukowych, zwłaszcza filozoficznych korzeni własnej przeszłości. Studenci i młodzi badacze są nieustannie zachęceni do lektury klasyków, włoskich i zagranicznych, których teksty w kolejnych edycjach krytycznych publikowanych we własnym uniwersyteckim wydawnictwie, są stale obecne, w postaci różnych serii wydawniczych. W omawianym numerze „Rassegna” pisze o tym Franco Cambi (*Il personalismo pedagogico padovano e lo studio dei Classici*), wskazując, w jaki sposób inspiracje historyczne splatają się z potrzebami i oczekiwaniami współczesności. Klasycy odczytywani są wciąż na nowo, a ich dzieła odświeżają wciąż nowe i aktualne odmiany myślenia o człowieku. Historia splata się z teorią. Przesłanie klasyków wzbogaca wiedzę pedagogiczną i działania edukacyjne Vittorino da Feltre. Rousseau i Schiller są wciąż obecni.

Pedagogika padewska od wielu lat, oczywiście z inspiracji d’Arcaisa zajmuje się badaniami literatury i czytelnictwa dzieci i młodzieży. Znaczącym dokonaniem w tej dziedzinie realizowanym w znacznej mierze dzięki indywidualności naukowej Anny Marii Bernardinis, poświęcony jest w omawianym numerze „Rassegna” artykuł Donatelli Lombello: *La Letteratura per l’infanzia a Padova: per una pedagogia della lettura e della letteratura giovanile*. Od lat 50. ub. wieku realizowane są prace studyjne, badawcze i upowszechnieniowe na temat literatury i lektury dzieci i młodzieży. W ramach padewskiego instytutu działa bardzo aktywny ośrodek badawczy, *Il settore di ricerca sulla lettura e la letteratura giovanile*, przez wiele lat współpracujący zresztą z Wydziałem Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego. Realizowana była wymiana myśli, spotkania i podróże pracowników, a także udział polskich przedstawicieli w organizowanych przez środowisko padewskie międzynarodowych konkursach na najciekawsze książki (*premio Europeo di Letteratura Giovanile*). Dzięki spotkaniom jurorów i dyskusjom – pedagogiczna i artystyczna rola literatury dla dzieci i młodzieży, uzyskiwała coraz poważniejsze znaczenie, problematyka ta została włączona do profilu studiów na poziomie magisterskim i doktoranckim. Pogłębiały się interdyscyplinarne badania odwołujące się do podstawowych wartości moralnych personalizmu i znajdujące uzupełnienie w szerokiej współpracy między środowiskiem uniwersyteckim a praktyką nauczycieli i bibliotekarzy. Można z całą pewnością stwierdzić, i uzasadnia to Donatella Lombello, że utworzył się w Uniwersytecie Padewskim poważny ośrodek badawczy, otwarty na rzeczywistość praktyczną i na współpracę ze światem, powstała oryginalna pedagogika lektury (*pedagogia della lettura*), odwołująca się

do klasycznych tekstów literackich i pedagogicznych, i do badań interdyscyplinarnych. Jej teoretyczną podstawę stanowi książka Anny Marii Bernardinis: *Pedagogia della letteratura giovanile* (Padova 1970), która uwydatnia aktywną rolę czytelnika i dialogiczne wartości procesu czytania jako swoistej sytuacji pedagogicznej.

Padewsko-warszawski dialog pedagogiczny

W omawianym monograficznym numerze „Rassegna” zostałam przywołana jako znana w tym środowisku uczennica profesora Suchodolskiego, a także jako autorka kilku tekstów publikowanych w tym czasopiśmie. Fakt ten uzasadnia krótkie słowa komentarza do prezentowanych analiz. Przypomnę także, że w roku 1986 byłam wykładowcą (*professore a contratto – visiting professor*) Uniwersytetu w Padwie, a na podstawie tych wykładów została wydana książka *Pedagogia e valori umani*, Padova 1990. Czuję się bardzo związana z kręgiem „Scuola Padovana”. Po śmierci prof. Flores d’Arcaisa pismo „Rassegna” zwróciło się do mnie o napisanie okolicznościowego artykułu. W roku 2006 ukazał się mój dość obszerny tekst pod tytułem *Anni dell’amicizia. Anni della comprensione*, przygotowany bezpośrednio w języku włoskim i nie mający polskiego odpowiednika. Nawiążę krótko do tego tekstu jako swoistej glossy w sprawie sformułowanego przez Carlę Xodo „kulturalnego współbrzmienia” między naszymi Mistrzami. Pozwoliłam sobie nawet napisać, że czuję się w pewnym sensie uczennicą prof. d’Arcaisa, dzięki licznym spotkaniom, dyskusjom i lekturom. A grupa padewska, „Scuola padovana”, to współpracownicy i uczniowie inspirowani przez d’Arcaisa, Mistrza przyjaznego dialogu. Przypomnę, że właśnie to środowisko zorganizowało w pierwszą rocznicę odejścia prof. Suchodolskiego, dokładnie w październiku 1993 r. uroczystą sesję z udziałem licznych uczonych. Salę biblioteczną Wydziału udekorowano fotogramami powiększonych okładek książek Suchodolskiego wydanych we Włoszech. W tak uroczystej scenerii przemówił d’Arcais i uzasadnił naukowe argumenty swojej przyjaźni z Suchodolskim, wskazując kolejno na wspólne zakorzenienie w tradycji kultury europejskiej, zwłaszcza uwydatnienie pedagogicznych inspiracji włoskiego renesansu; nieco odmiennie uzasadniane, ale wspólne uznanie autonomicznego statusu pedagogiki zorientowanej na człowieka i jego rozwój osobowy; wrażliwość na nieprzemijające znaczenie klasyków myśli filozoficznej i pedagogicznej, trwałą obecność idei *paidei* i *Bildung*. Wymiary tej przyjaźni przełożone na dialogiczny program pedagogicznego dyskursu dają się zilustrować dokumentami, takimi jak: Suchodolskiego *Moja droga do pedagogiki*

i przez pedagogikę oraz *Itinerario pedagogico* d'Arcaisa. Przedstawione przez Carlę Xodo, uczestniczącą zresztą w wymienionej sesji, dwa wszakże aspekty myśli Suchodolskiego, zdają się nieco rozszerzać personalistyczne stanowisko d'Arcaisa. Pedagogika Bogdana Suchodolskiego ma swój sens temporalny nie tylko w stosunku do uczulenia na historię, ale jest otwarta na przyszłość. Dla wielu interpretatorów, np. dla Lamberto Borghi, właśnie idea wychowania dla przyszłości stanowi fundamentalny i nowatorski akcent wzbogacający uniwersalną myśl pedagogiczną. Ale także i inny składnik pedagogiki Suchodolskiego zdaje się pobudzać Włochów. Jest to przekonanie o zobowiązaniach edukacji, a więc i myśli pedagogicznej, wobec świata („edukacja jest sprawą człowieka w świecie” – pisał Profesor). W odczuciu wielu padewskich kolegów to właśnie prof. Suchodolski ukazał pedagogice horyzont problematyki do przemyślenia i do przełożenia na trudne obszary nowych odpowiedzialności.

Profesor d'Arcais godnie realizował głoszoną przez siebie zasadę dialogu i wzajemnego rozumienia. Ukazał jak można wznieść się ponad małostkowość ocen i marginalizacji politycznych, jakby w nawiązaniu do cytowanego w innych kontekstach przekonania, że nikogo już dziś nie interesują przyczyny konfliktu między Gwelfami i Gibelinami, ale *Boska Komedia* Dantego ostała się żywa i ważna. Środowisko padewskiej pedagogiki konsekwentnie realizowało i realizuje zasadę otwartego dialogu naukowego, rozumiejącego odczytywanie inności, trafnego analizowania tego, co łączy. Tak na przykład, podczas wspomnianego spotkania w Padwie w roku 1993 prof. Rosetta Finazzi Sartor, tłumaczka książki *Educazione permanente in profondità* zwracała uwagę na uniwersalne znaczenie interpretacji humanizmu przez Suchodolskiego: od optymistycznego zaufania do twórczych osiągnięć człowieka do odkrywania, w tychże osiągnięciach, źródła nowych zagrożeń i pojawienia się nowych zobowiązań edukacyjnych wyznaczonych przez zasadę humanizmu tragicznego.

Dokonany przez autorów monograficznego numeru „Rassegna” bilans wkładu środowiska padewskiego do nauk pedagogicznych obejmuje, jak napisałam, wiele dokonań, ale i wiele inspiracji, wśród nich także naszą polską obecność. Bilans ten stanowi godną uznania próbę naukowej samooceny i samoświadomości w stosunku do lat minionego półwiecza. Padewska pedagogika w znacznym stopniu dzięki osobowości i aktywności prof. d'Arcaisa, zrealizowała konsekwentny program badawczy, skupiając się na działaniach konstruktywnych wyciszając czy wręcz likwidując spory rozrachunkowo-personalne, które z pewnością istniały. Wzmocniła natomiast poczucie ciągłości, naukowego bezpieczeństwa i wzajemnego szacunku wśród samych badaczy. Utrwaliła sens wielostronnego dialogu, wyważonej samooceny łączącej szacunek dla osiągnięć własnego środowiska

i otwarcie na odrębność wzbogacającą, odnajdywaną w różnych źródłach. Wiele z tego bilansu możemy się dowiedzieć, ale chyba także i wiele nauczyć. Padowska pedagogika jest nie tylko intelektualnie bogata, ale także bardzo przyjazna.

Warszawa, 3 lutego 2016 r.

Bibliografia

- Suchodolski B. 1962. *Pedagogia dell'essenza e pedagogia dell'esistenza. Pedagogia e i grandi correnti filosofiche*, A. Armando, Roma. Tekst oryginalny: B. Suchodolski, *Pedagogika idealów i pedagogika życia*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2, 1957; tenże, *O pedagogikę na miarę naszych czasów*, Warszawa 1958; przedruk [w:] *Bogdan Suchodolski – osoba i myśl*, zbiór studiów pod red. I. Wojnar, PAN Komitet Prognoz „Polska 2000”, Warszawa, s. 105–142. Rozszerzony tekst francuski, który był podstawą przekładu włoskiego: B. Suchodolski, *La Pédagogie et les grands courants philosophiques, pédagogie de l'essence et pédagogie de l'existence*, Éditions du Scarabée (Ezanville, impr. G. Gouin), Paris 1960.
- Suchodolski B. 1964. *Trattato di pedagogia generale. Educazione per il tempo futuro*, A. Armando, Roma. Tekst oryginalny: B. Suchodolski, *Wychowanie dla przyszłości*, „Książnica Polska”, Warszawa 1947 (wyd. 2: PWN, Warszawa 1959, 1960; wyd. 3: PWN, Warszawa 1968).
- Suchodolski B. 1967. *Moja pedagogika*, [w:] tenże, *Świat człowieka a wychowanie*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Suchodolski B. 1990. *Pedagogika jako nauka o człowieku*, [w:] tenże, *Wychowanie mimo wszystko*, WSiP, Warszawa.
- Suchodolski B. 1992. *Educazione permanente in profondità*, Imprimerie, Padova. Tekst oryginalny: B. Suchodolski, *Education permanente en profondeur*, Institut de l'UNESCO pour l'Education, Hambourg 1993; tenże, *Edukacja permanentna – rozdroża i nadzieje*, tłum. I. Wojnar, Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej, Warszawa 2003.